

mecrasının değiştirilmesi için Ekim 1885'te çalışmalar başlatıldı ve 1886 Martında nehrin akış istikameti Foça'ya doğru çevrildiği gibi iki tarafına 80 m. uzunluğunda yüksek bentler yapılmak suretiyle su taşkınları önendi (Konsolos Dennis'in 1882-1885 yılları raporu : Parliamentary Papers, Accounts & Papers, LXXXVI, s. 20).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 148, nr. 537; BA, MAD, nr. 246, s. 58, 88; nr. 3737; BA, *Anadolu Ahkâm Defteri*, I, 22/4; III, 25/4, 217/4; IV, 131/5; V, 175/3; VI, 240/51; X, 37; XI, XII, XIV, 193; BA, KK, nr. 5239, s. 1, 10; BA, *HH*, nr. 52783-A; BA, İrade-Dâhiliye, nr. 16099, 16128 ve ekleri, 26016; BA, D.BŞM, nr. 7192; BA, D.MKF, nr. 27823; BA, İbnülemin tasnifi - Hariciye, nr. 6216; TK, TD, nr. 302, vr. 41*; Parliamentary Papers, *Accounts & Papers*, LXXXVI (1887), s. 20; Strabon, *Coğrafya* (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1975, XIV/1, s. 5, 31; Herodotos, *Tarih* (trc. Müntekim Ökmen), İstanbul 1983, I, 150; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, İstanbul 1333-35, s. 335-336; Âşık Mehmed, *Menâzîrü'l-avâlim*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 616, vr. 327*; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 120; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 90; Sandy, *Sandy's Travels, containing an History of the Original and Present State of the Turkish Empire*, London 1673, s. 12; J. B. Tavernier, *The Six Voyages of John Baptiste Tavernier*, London 1678, s. 32-36; Thevenot, *The Travels of Monsieur de Thevenot into the Levant*, London 1686, s. 91-92; G. F. Gemelli Careri, *A Voyage Round the World*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 49-51; J. C. Hobbhouse, *A Journey Through Albania, and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the Years 1809 and 1810*, London 1913, s. 629-645; Enveri, *Düstürnâme*, s. 77-78; W. Turner, *Journal of a Tour in the Levant*, London 1820, III, 139; R. Walpole, *Travels in Various Countries of the East*, London 1820, s. 176-178; C. C. Frankland, *Travels to and from Constantinople, in the Years 1827 and 1828*, London 1829, s. 244-266; C. MacFarlane, *Constantinople in 1828*, London 1829, s. 123-144; C. Fellows, *A Journal Written during an Excursion in Asia Minor*, London 1838, s. 1-19; a.m.f., *An Account of Discoveries in Lycia*, London 1841, s. 1-11; E. Carlisle, *Diary in Turkish and Greek Waters*, London 1854, s. 123-128; Charles Texier, *Küçük Asya* (trc. Ali Suad), İstanbul 1339, II, 156-165; Iconomos - F. Slars, *İzmir Hakkında Tetkikat* (trc. Arapzâde Cevdet), İzmir 1932; Hakkı Gültekin, *İzmir Tarihi*, İzmir 1952; Emin Canpolat, *İzmir: Kuruluşundan Bugüne Kadar*, İzmir 1954; Himmet Akın, *Aydın-Doğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, tür.yer.; Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi. M.S. 1081-1096*, Ankara 1966; Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul 1974, tür.yer.; Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974; Necmi Ülker, *The Rise of İzmir, 1688-1740* (doktora tezi, 1974), Michigan Üniversitesi, a.m.f., "XVII ve XVIII. Yüzyıllar İpek Ticaretinde İzmir'in Rolü ve Önemi", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 327-341; a.m.f., "Sanbey oğlu'nun İz-

mir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar", *XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi, I. Ticaret Tarihi Araştırmaları*, İzmir 1994, s. 34-41; a.m.f., "Sancak Kale", *Bilim Birlik Başarı*, sy. 36, İzmir 1982, s. 13-17; a.m.f., "İzmir Liman Kalesi", a.e., sy. 37 (1983), s. 17-20; a.m.f., "Kadifekale", a.e., sy. 38 (1984 ?), s. 9-14; a.m.f., "İzmir Sanıkışlasının Yapım Çalışmaları", *TTK Bildiriler*, V (1986), s. 2440-2441; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 602-603; Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir 1978; a.m.f., *İzmir'in İzmir'i*, İzmir 1993; Ekrem Akurgal, *Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Ankara 1983; a.m.f., "Arkaik ve Klâsik Çağlarda İzmir", *TTK Belleten*, X/37 (1946), s. 55-71; D. Goffman, *İzmir as a Commercial Center. The Impact of Western Trade on an Ottoman Port 1570-1650*, Chicago 1985; a.m.f., *İzmir ve Levanten Dünya: 1550-1650* (trc. Ayşen Anadol - Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1995; Özer Ergenç, "Salnamelerde İzmir", *1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, İzmir 1985, s. 141-151; Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerinin Rolü", a.e., s. 99-120; a.m.f., "İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında İzmir Ticareti", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, İzmir 1994, s. 25-58; a.m.f., "Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi", *Çağın Yakalayan Osmanlı*, İstanbul 1995, s. 165-206; a.m.f., "İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletmesi İmtiyazı", *TD*, sy. 32 (1979), s. 495-558; a.m.f., "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezâreti", *TED*, sy. 13 (1987), s. 481-520; a.m.f., "İzmir İhtisab Nezâreti Muhasebeleri", a.e. (Münir Aktepe Armağanı), sy. 15 (1997), s. 49-144; a.m.f., "İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa", *TTK Belleten*, LXIII/238 (2000), s. 755-773; Ali Akıldız, *İzmir-Aydın Demiryolu* (yüksek lisans tezi, 1987), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991; *İzmir Rehberi* (İzmir Belediyesi), İzmir 1992; E. Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)*, Atina 1992; Bilge Umar, "Kordelio -Karşıyaka- ve Smyrna -İzmir- Adlarının Anlamı Üzerine", *Üç İzmir*, İstanbul 1992, s. 40-41; Rauf Beyru, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Kent İçi ve Kent Çevresi Ulaşımı ve Trafik Düzenini", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Sempozyumu Tebliğleri*, İzmir 1994, s. 9-23; Melih Gürsoy, "İzmir Sanayiinin Geçmiş ve Bugünü", a.e., s. 125-133; İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XIX. Yüzyıl*, İzmir 1994, I; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 32; Nahide Şimşir, *İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1730-1792* (doktora tezi, 1999), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 194; Çağatay Uluçay, "Karaosmanoğullarına Ait Bazı Vesikalar", *TV*, II/10 (1942), s. 300-308; M. Münir Aktepe, "Başvekalet Arşivindeki Vesikalar Nazaran İzmir İsyanı (1727-1728)", *TTK Bildiriler*, V (1956), s. 674-681; a.m.f., "1727-1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar", *TD*, VIII/11-12 (1956), s. 71-98; Besim Darkot, "İzmir", *İA*, V/2, s. 1239-1251; "Kâğıt ve Kâğıtçılık", *TA*, XXI, 112-116.

Bugünkü İzmir. İzmir körfezinin varlığı şehrin gelişimini etkilemiş ve İzmir şehri söz konusu körfezin bitim yerini bir hilâl şeklinde kuşatmıştır. Cumhuriyet döneminin başlarında bu hilâl, körfezin kuzeyinde Karşıyaka'dan başlayıp körfezin güneyinde Üçkuyular'da nihayete eriyor ve bu iki nokta arasındaki eğri çizginin uzunluğu 27 kilometreyi buluyordu. Hilâl biçimli yerleşme daha sonraları Karşıyaka batısında Bostanlı semtinin kurulmasıyla batıya doğru uzantısını genişletti. Yerleşme bu kesimde Gediz nehrinin eski deltasındaki (1886'dan önce Gediz buraya akıyordu, sonra yatağı değiştirildi) bataklıklar önünde durakladı. Yakın yıllarda bu bataklıklar kurutulmuş İzmir'in alanı Bostanlı'dan batıya doğru da yeni projelerle genişledi (Mavişehir ve Atakent uygulamaları gibi).

Hilâl şekilli yerleşme alanı bazı kesimlerde ince bir şerit halinde uzanır, bazı kesimlerde ise topografinin imkân vermesiyle genişler. Körfezin kuzeyindeki Karşıyaka, önceleri dar bir kıyı şeridi üzerinde yer alırken sonradan çeşitli yönlere doğru yayılmış, kuzeyde Yamanlar dağına doğru yaslanmış, körfezin doğu kıyısındaki daha çok sanayi özelliği taşıyan Turan ve Bayraklı semtleriyle birleşmiştir. Şehrin körfez kıyısından içeriye doğru en çok genişlediği yer, Kızılçullu dereşinin körfezin bitim yerine yaydığı üçgen şekilli delta üzerindedir. Alsancak'ta kuzeye doğru ilerleyen Kızılçullu deltasının doğusundaki koy şimdi İzmir'in ticaret limanı ve ona bağlı tesislerle donatılmıştır. Deltanın batı yarısında, Alsancak ile Konak Meydanı arasında uzanan birbirine paralel birkaç Kordon İzmir'in en canlı kesimini oluşturur. Konak Meydanı'nın kuzeyinden başlayarak Eşrefpaşa doğrultusunda, Basmahane'den de İkçeşmelik doğrultusunda yükselen kesimler Kadifekale'nin (186 m.) yamaçlarına kadar çıkar. Konak Meydanı'ndan batıya doğru körfezin güney kıyısı boyunca uzanan Karantina, Göztepe, Güzelyalı (eski Kokaryalı) gibi semtler de eskiden kıyı boyunca ince bir şerit oluştururken sonradan bu kesimin körfeze hâkim sirtları üzerinde Hatay semtinin kurulması İzmir şehri bu kesimde de genişletmiştir. Genişleme kıyı boyunca da devam etmiş, eskiden Üçkuyular'da nihayete eren şehir yerleşmesi daha ötedeki Balçova, İnciraltı, Narlıdere gibi ayrı ayrı yerleşmelerin İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içine alınmasıyla batıya doğru uzanmıştır.

Bu suretle Cumhuriyet dönemi başlarında 27 km. uzunluğunda olan hilâl biçimli yerleşme yaklaşık 40 kilometreyi bulmuştur. Fakat bugünkü İzmir sadece bu hilâl şekilli yer yer genişleyip darlaşan şeritten ibaret değildir.

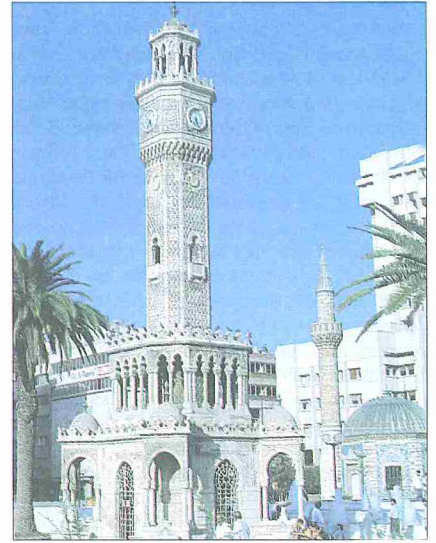
İzmir körfezinin doğuya doğru uzantısı durumunda olan ovanın kuzey kenarında Manisa dağından inen yolun ovaya çıktığı yerde Bornova, güneyde Kızıllıca vadisi boyunca yer alan semtler, doğuda bir vadi ağzına yerleşmiş Buca ve daha güneyde Seydiköy-Gaziemir, eskiden beri önemli ve trenle gidilip gelinen banliyö semtleri iken son dönemlerde çok büyüyen ve aralarındaki boşlukların dolmasıyla şehirle bütünleşmiş olan yerleşme alanlarıdır. Bu eski şehirden uzak yerleşmelerin araları çok yerde gecekondularla dolmuştur. Eski banliyö semtleri şehirle birleşmekle kalmayıp çevrelerine doğru da genişleyip yayılma eğilimi göstermiştir. Bunlardan Bornova, Ankara ve İstanbul yolları istikametinde genişlemiş ve bu arada plansız yerleşmeler olan gecekondular da belli bir eğime kadar yamaçları sarmıştır.

İzmir şehrinde çevresel genişlemeler İzmir-Ankara karayolu çevresinde olduğu gibi İzmir-Aydın, İzmir-Çeşme, İzmir-Çanakkale karayolu boylarında da görülmektedir. Bu mekânsal genişlemeye paralel olarak şehrin nüfusunda da önemli gelişmeler görüldü. Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927'de İzmir'in nüfusu 154.000 olarak tesbit edilmiş, bu nüfus önceleri oldukça yavaş bir artışla 1950'de 228.000'e yükselmiş, 1960'ta 361.000'e çıkmış, 1965'te 412.000, 1970'te 521.000, 1975'te 675.000'i bulmuştur. Artmaya devam eden nüfus 1980'de 750.000'i aşmış, 1985'te 1.5 milyona yak-

laşmış (1.490.000), 1990'da 1.757.000 olmuştur. 1997 nüfus sayımında ise şehrin nüfusu 2.081.556 olarak tesbit edilmiştir. 1945'ten önce İzmir, nüfusu ile İstanbul'dan sonra ikinci gelirken o tarihte yapılan sayımda ikinciliği Ankara'ya bırakmıştır.

İzmir şehri her şeyden önce Anadolu'nun geniş bir alanının ticaret limanıdır. Yalnız Ege ovalarından gelen ürünler değil İçbatı Anadolu, Göller yöresi ve İç Anadolu'nun komşu kesimleri ihracat mallarını İzmir'e yollar. Bu durum, İzmir'in Türkiye ihracatının yaklaşık yarısını kadarını elinde tutan ihracat limanı olarak neden başta geldiğini açıklar. İhracat malları gemilere yüklenmeden önce İzmir atölye ve fabrikalarında işlenir. Bu özellik de İzmir'de dış ticarete bağlı endüstri kurulmasına ve bu endüstrinin gelişmesine imkân vermiştir. İzmir'de endüstrinin gelişmesini iş gücü bolluğu ve büyük şehrin tüketim faktörü de kamçulamıştır. Böylece İzmir, Türkiye'nin İstanbul'dan sonra ikinci önemli ticaret limanı ve ikinci endüstri merkezi durumuna yükselmiştir.

1950'li yıllara kadar Ege kıyılarında bazı iskeleler (Ayvalık, Dikili, Kuşadası, Güllük gibi yüklem iskeleleri) İzmir'in ihracat faaliyetlerini az da olsa paylaşıyordu. Karayollarının gelişmesi bu iskelelerin önemini hemen bütünüyle ortadan kaldırmış ve ticaret faaliyetleri İzmir'in tekelinde toplanmıştır. İzmir Limanı'nın ihracatı arasında tütün, pamuk, kuru üzüm, incir, palamut, meyankökü, afyon, baklagiller, tahıl, zeytinyağı, halı, ham madenler ilk sırayı alır. İzmir Limanı'nda sürekli bir canlılık bulunmakla beraber yaz sonunu izleyen birkaç ay içinde bu canlılık en yüksek düzeyine ulaşmaktadır. İzmir şehrinin ticaret etkinliğinin artmasında

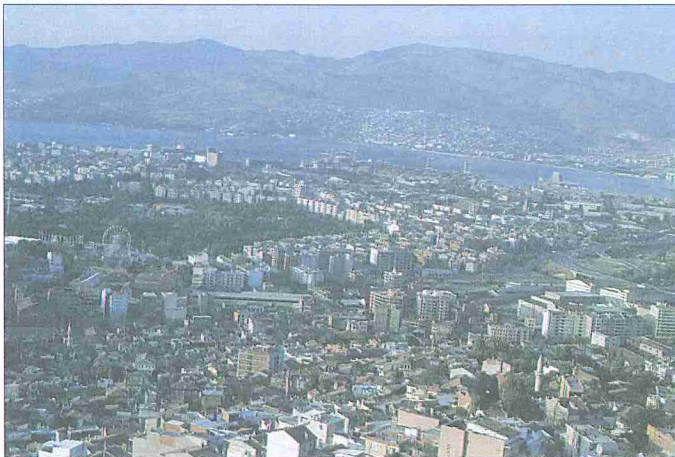

İzmir Saat Kulesi

her yıl Kültürpark'ta (kurtuluştan sonraki yangın alanında kurulmuştur) açılan, yakın yıllara gelinceye kadar Türkiye'nin tek milletlerarası fuarı olan İzmir Fuarı'nın da (ilk açılış 1936) etkisi büyük olmuştur.

İzmir, Cumhuriyet döneminde uzun yıllar boyunca yoksun kaldığı kültürel merkez niteliğini de kazandı. Şehirde çeşitli öğretim kurumları ile beraber önce Ege Üniversitesi, ardından Dokuz Eylül Üniversitesi kuruldu. İzmir şehriyle ilgili bir başka husus da turistik merkez olma özelliğidir. İzmir Ege bölgesinde turistler tarafından en çok ziyaret edilen merkez durumundadır ve bu bakımdan yakın çevresindeki turistik yerleri görmeye gelenler için önemli bir turistik üs meydana getirmektedir.

İzmir şehrinin merkez olduğu İzmir ili batıdan Ege deniziyle sınırlanır. Kuzeyde Balıkesir, doğuda Manisa, güneyde de Aydın illerine komşudur. Balçova, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karşıyaka, Konak, Narlıdere, Aliağa, Bayındır, Bergama, Beydağ, Çeşme, Dikili, Foça, Karaburun, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Menderes, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı ve Urla olmak üzere yirmi yedi ilçeye ayrılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2000 yılı istatistiklerine göre İzmir'de il ve ilçe merkezlerinde 752, kasaba ve köylerde 884 olmak üzere toplam 1636 cami bulunmaktadır.

İzmir'den
bir görünüşü

BİBLİYOGRAFYA :

Ulvi Olçaç, *Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu*, İzmir 1939; Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir (1849-1949)*, İzmir 1949; Emin Canpolat, *İzmir: Kuruluşundan Bugüne Kadar*, İstanbul 1954; Rauf Beyru, *İzmir Şehri Üzerine Bir İnceleme: Şehir Nüfusları, Gerçekler ve İstatistikleri*, Ankara 1969; a.m.f., "İzmir'de Kapsamlı Bir Planlama Denemesi", 3. *Şehircilik Kongresi: 6-8 Kasım 1991*, İzmir 1991, s. 79-91; a.m.f., "Geçmişten Günümüze İzmir'de Planlama ve İmar Uygulamaları", *Ege Mimarlık Dergisi*, sy. 3, İzmir 1991, s. 41-47; Ruşen Keleş, *İzmir Mahalleleri (Bir Tipleştirme Örneği)*, Ankara 1972; Mesut Ayan, "Cumhuriyet Döneminde Kentleşmenin İzmir'de Kentsel Dokuya Etkisi", *Ege Mimarlık Sempozyumu: Bildiriler*, İzmir 1985, s. 132-133; Kemal Arı, "Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir'e Yönelik Göçler ve Etkileri", *Üç İzmir*, İzmir 1992, s. 273-282; Melih Gürsoy, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz*, İzmir 1993; F. Barbaros, *İzmir'de Sanayileşme*, İzmir 1995; Besim Darkot - Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1995, s. 45-50; Cezmi Sevgi, *Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondu*, İzmir 1988; a.m.f., "Hızlı Kentleşmenin Fizikî Mekâna Yansımaları Ortaya Çıkan Sorunlar: İzmir Örneği", *Göç, Kent ve Gecekondu*, İstanbul 1998, s. 48-58; Çınar Atay, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Planları*, Ankara 1998; Mübcecel Kıray, *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, İzmir 1998; Arife Karadağ, *Kentsel Gelişim Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları ile İzmir*, İzmir 2000; Mustafa Mutluer, *Kentleşme Sürecinde İzmir'de Toplu Konut Uygulamaları ve Sorunlar*, İzmir 2000; Şevket Işık, *Bornova-Mevlana Mahallesinin (İzmir) Gelişim Süreci ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, İzmir 2000; Erol Tümertekin, "İzmir'de Sanayi Faaliyetlerinin Bünyesi ve Dağılışı", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 22, İstanbul 1961, s. 123-131; a.m.f. - Cevat Korkut, "İzmir Şehrinde Nüfus Dağılışı", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 14, İstanbul 1964, s. 45-62; Cevat Korkut, "İzmir Şehrinin Coğrafi Özellikleri (Geographic Features of the City of İzmir, Western Turkey)", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 26 (1975), s. 87 vd.; Necdet Sözer, "İzmir: Ege'nin Metropolü", *Ege Coğrafya Dergisi*, sy. 4, İzmir 1988, s. 1-18; Çınar Atay, "Metropolleşmeye Doğru İzmir", *Ege Mimarlık Dergisi*, sy. 2 (1991), s. 43-45; Asaf Koçman, "İzmir'in Kentsel Gelişimi", *Coğrafya Araştırmaları*, sy. 3, Ankara 1991, s. 101-122; Mümtaz Peker, "İzmir Nüfusunun Gelişimi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/3, İzmir 1993, s. 273-281; Tülay Baran, "1923-1938 Yılları Arasında İzmir'in İmarı", a.e., s. 283-294; Hanife Kuru, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'in Sosyo-Ekonomik Durumu", a.e., s. 295-308; Füsün Baykal, "İşikkent-Pınarbaşı Sanayi Bölgesi (İzmir)", *Ege Coğrafya Dergisi*, sy. 3 (1995), s. 101-128.

MÉTİN TUNCEL

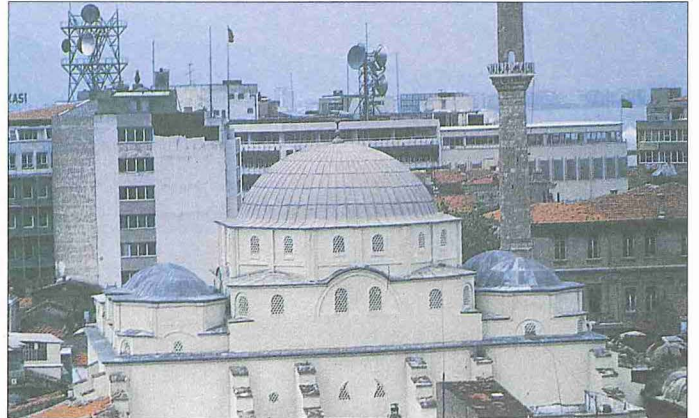
de Türk döneminden XVII. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen eserleri görmek mümkündür.

Savunma Amaçlı Yapılar. Şehrin savunmasının en önemli yapıları şehre giriş sırasına göre Sancak Kale (Yeni Kale), Liman Kalesi ve Kadifekale'dir. Kalelerden en erken tarihli olan ve İskender'in haleflerinden Lysimakhos tarafından yaptırıldığı söylenen Kadifekale (Yukarı Kale) şehrin güneyindeki Kadife (Pagus) dağının üzerinde kurulmuştur. Liman Kalesi (Aşağı Kale, Hisar Kalesi, Ok Kalesi) 1231-1235 yılları arasında iç limanın ağzında yaptırılmıştır. Aziz Petrus ve Aşağı Kale olarak tanınırken daha sonra Hisar Kalesi olarak da anılmaya başlandı. Bu yapı Fâtiş Sultan Mehmed döneminde tamir ettirilmiş, ancak 1869-1870'te yıkılmıştır. En son yaptırılan ve günümüzde de ayakta olan Sancak Kale ise Sancakburnu'ndadır. 1066 (1656) yılında inşa ettirilen kale 1099 (1688) depreminde yıkılmış ve yeniden yapılarak 1102'de (1691) tekrar kullanılmaya başlanmıştır. 1829'da onarılan 1890-1891 yıllarında da esaslı bir şekilde elden geçirilmiştir.

Cami ve Mescidler. İzmir'deki en erken tarihli cami, XIV. yüzyıl başlarına ait Kadifekale'deki Yukarı Kale Camii olup günümüze kadar gelmemiştir. Kaynaklardan şehirde XVI. yüzyıl sonlarında iki-üç, 1063'lerde (1653) on beş, 1111'de (1699-1700) on yedi, 1701'de on dokuz, 1851'de yirmi dört cami, 1878'de yirmi üç cami, kırk bir mescid, 1908'de elli üç cami, elli bir mescid bulunduğu anlaşılmaktadır. İzmir'in uğradığı çok sayıda deprem ve yangın felâketi bu yapılardan bazılarını tamamen ortadan kaldırmış, bazıları da onarımlar geçirerek değişikliğe uğramıştır.

Şehirdeki tek kubbeli kare ibadet mekânı ile kuzeydeki son cemaat yerinden ve bir minareden oluşan geleneksel cami

şemasını sürdüren örnekler şunlardır: XV. yüzyıla ait veya daha erken tarihli olabileceği belirtilen Pazaryeri'ndeki Han Bey (Pazaryeri) Camii; XVII. yüzyılda Tayyibe Hatun tarafından yaptırılan, 1737'de ve XIX. yüzyılda onarılarak çeşitli mekânlar eklenen Anafartalar caddesindeki Hatuniye Camii; 1652'de Hacı Hüseyin Ağa'nın yaptırdığı, 1774-1775, 1892-1893, 1893-1894 yıllarında onarım gördüğü anlaşılan, dükkân ve depoların bulunduğu bir alt yapının oluşturduğu alan üzerine oturulmuş, Anafartalar caddesi üzerindeki Başdurak (Hacı Hüseyin) Camii; 1082 (1671) tarihli vakfiyesine göre Yüsun Çavuşzâde Ahmed Ağa tarafından inşa ettirilen, 1812 ve 1902 yıllarında onarılan Kemeraltı'ndaki Kemeraltı (Mûsâ Bâlî Yakası-Ahmed Ağa) Camii; yine Kemeraltı'ndaki, 1893 tarihli vakfiyeye göre Sâlepci-zâde Ahmed Ağa'nın yaptırdığı, mektep, medrese ve dershanenin bulunduğu bir alt yapının üzerindeki Sâlepçioğlu Camii; 1083 (1672-73) yılında Ali Ağa tarafından yaptırılan, 1896-1897 ve 1958 yıllarında onarılan Ali Ağa mahallesindeki Ali Ağa Camii; 1737 tarihli vakfiyesinden Alanyalı Hacı Veli Ağa tarafından inşa ettirildiği anlaşılan, Anafartalar caddesindeki Hacı Veli Ağa (Mumyakmaz) Camii; 1889-1890 tarihli, Topaltı semtindeki Bâlâdur Hacı Bey (Topaltı) Camii; 1892-1893 tarihli âyet kitâbeli, Güzelyalı'daki Ma'mûretülhamidiye (Güzelyalı, Reşâdiye) Camii; 1900-1901 yılında tamamlanan Mithatpaşa caddesindeki Hamidiye (Karantina, Küçükyalı) Camii; 1897'de Eşref Paşa'nın yaptırdığı Eşrefpaşa caddesindeki Eşref Paşa Camii. XVIII. yüzyıl başında Piyâlezâde Hacı Mehmed Ağa tarafından yaptırılan ve 1882-1883'te tamir edilen Dibektaş'ındaki Piyaleoğlu Camii ise bu yapılardan farklı olarak üzeri oval bir kubbeyle örtülmüş, enine dikdörtgen planlı bir harime sahiptir.

Hisar
Camii -
İzmir

□ **MİMARİ.** Milâttan önce 3000'li yıllarda ilk yerleşmenin olduğu kabul edilen İzmir şehri tarih boyunca depremler ve yangınlar yüzünden sık sık harap olmuş ve yenilenmiştir. Büyük bir kısmı XIX. yüzyıl ve sonrasına ait eski doku üzerin-